

UOT 82-91

TÜRK XALQLARINDA ATÇILIQ VƏ AT KULTU

BAYRAMOV ASDAN ƏHMƏDXAN oğlu

*Sumqayıt Dövlət Universiteti, Folklorşünaslıq ETL, professor
femida278@mail.ru**Açar sözləri: qıpçaq, oğuz, tuğ, at, yorğa, yarış, ox.*

Qədim Türklər dünya mədəniyyətinə bir çox töhfələr vermişlər. Bunlardan biri də atçılıq mədəniyyətidir. Hun türklərindən bu yana atçılıq bütün türk ellərində öz varlığını qorumuşdur. Böyük savaqlarda və fəthlikdə də atlar əvəzsiz rol oynamışdır. “Qədim türk yazılı abidələri” və “Divani lüğət-it türk”də atın türk insanının həyatında önəmli rol oynadığı qeyd edilir [2, s.15]. Mənbələrdə atın Orta Asiya və İran yaxınlığında e.ə.8000-4000-cü illər arasında əhliləşdirilməsi qeyd olunur. Tarixşünaslıqda Atropaten, Midiya və Albaniyada atçılığın inkişafına aid məlumatlar da çoxdur [1, s.274]. Türklərin sosial və mədəni həyatlarında böyük əhəmiyyətini qeyd etdiyimiz atdan sonra qoyun gəlirdi. Atın ilk dəfə türklər tərəfindən əhliləşdirildiyi və dünyanın ataminmə sənətini onlardan öyrəndiyi qəbul edilməkdədir [2, s.229]. Tarixi e.ə. 2500-ci illərdə başlayan Afanasyevo -Andronovo mədəniyyətində qoyun sümüklərinin at ilə bir arada tapılması atın önəmli bir heyvan olmasını təsdiq edir [10, s.347].

992-ci ildə Oğuzların məskunlaşdıqları Ceyhun sahillərini ziyarət edən İbn Fadlan, aralarında hətta 10000 ata sahib olan varlı türklərdən bəhs edir. Digər ərəb müəllifləri isə IX-X əsrdə Azərbaycanda sürətlə qaçan atların olduğunu qeyd edirlər [2, s.17]. Atın əhliləşdirilməsi, ataminmə mədəniyyətinə yol açmış, yay, mizraq və qılıncla silahlanmış süvari böyük imperiyanın simvoluna çevrilmişdir. Bayraqlı süvari o dövrün ən çox önə çıxan qəhrəman obrazıdır. Ataminmə mədəniyyəti süvarinin rahatlığı üçün yəhər və üzəngini icad etmişdir [12, s.8].

Türk toplumları tarixin hər bir çağında, xüsusilə, böyük qurultay və şənliklərdə, eləcə də adqoyduqlarda bir ənənə olaraq at yarışları və ox atışları keçirərdilər. At yarışları ilə ox atışlarında dövlətin gücü ölçülürdü [5, s.786]. At və silah dövlətin həm iqtisadi, həm də əsgəri gücünün ifadəçisi olmuşdur. İslamdan əvvəlki adət-ənənələrdə at türkün ikinci nigahı sayılmışdır: savaşa gedən igidlər atının quyruğunu kəsərək tuğ (bayraq) düzəldər, nizəsinin ucundan asar və şəhidliyə hazır olaraq döyüşə gedərdilər. Quyruğu kəsilmiş at dul sayılardı [2, s.21]. “Kitabi-Dədə Qorqud”da da biz bunu görürük. “Beyrəyin öldürüldüyü boy”da ölümcül yaralanan Beyrək yoldaşlarına deyir:

*Yigitlərim, yerinizdən uru durun,**Ağ-boz atımın quyruğunu kəsin [9, s.125].*

Qırğızların “Manas” dastanında atın etibarlı bir heyvan olması, çətin anda qəhrəmanlarını qoruması, tapşırılan işin sərbəst olaraq yerinə çatdırılması və s. müsbət keyfiyyətləri göstərilir. Məsələn, qırğızlar döyüşdə qəhrəmanlıqla həlak olan Almabetin cəsədini onun etibarlı atı Saralanın üstünə yükləyib Talasa-Bahadır Manasın hüzuruna göndəririlər. Göndəririlər ki, orada ədəb-ərkanla qəhrəman dəfn edilsin. Nağılçı atın qoçaqlığını, duyğusal və anlamlı olmasını belə təsvir edir:

“... Saralanın şələ quyruğu vardı. Heyvanların ən ağıllısı idi. Danışmağa dili yox idi. Kədərli gözləri Manasa dik-dik baxdı. Sonra Tayburul ilə (Manasın atı) bir-birini iyələdilər. Sarala heyvan olsa da, bir udum su içmədən, otlamadan, dincəlmədən, düşmənin gözünə görünmədən, neçə dağdan, təpədən aşaraq Almabetin meyitini Talasa gətirmişdir” [11, s.95-102].

Göründüyü kimi, atın duyğusal və etibarlı bir heyvandır, əzab-əziyyətlə tənha dağlar, dərələr aşaraq, belləri yağır olsa da, sahibinin meyidini lazım olan yerə çatdırır. K.Vəliyev dediyi kimi: “İgidin ağırlı-acılı günündə at ağlam-ağlam ağlar, göynəm-göynəm göynər. Sevinc çağında oynam-

oynam oynar, kişnəm-kişnəm kişnər” [14, s.18]. Doğrudan da, at qarlı-covğunlu tufandan, seldən-sudan qorxmayaraq sahibini hər vaxt xilas edir. Təhlükəni də ilk dəfə o duyur.

Geniş çöl, günəşli və dondurucu iqlim, bol su və ot olan ərazilərdə sığır və qoyun sürüləri, at ilxıları saxlayıb bəsləmək türkün həyatının əsas ünsürləri sayılmışdır. Həyatın inkişafı, dövlətin gələcəyini qoruyub saxlamaq üçün də atın əhəmiyyəti böyük olmuşdur. Ona görə də türklərin mənəvi, iqtisadi və hərbi həyatlarının atla bağlı olması təbiidir. Türklərin inancına görə, onlar göydən yerə atla gəlmişlər. Əski inanca görə, Ay, Göy üçün nədirsə, at da türk üçün odur. Türk atlı suvariləri düşmən suvarilərinin irəlidə görmədiklərini arxada görürdülər. Sürətlə qaçan atın üstündə oxu hədəfə vurur, süngüsü ilə düşmən atlısını yıxardı.

Mənbələrdə göstərilir ki, Midiyada atlı qoşun birləşmələrinin yaranması məsələləri F.Engelsin də diqqətini cəlb etmişdir. O yazırdı: “Midiyalılar da farslar kimi atlılar xalqı idi. Onlar cəng arabası və hətta onun daha gənc ordu növü olan süvari qoşuna nisbətən keçmiş üstünlüyünü saxlamışdırlarsa da, atlı döyüşçülərin sayca xeyli qüvvəyə malik olması süvari qoşuna keçmiş orduların heç birində olmayan əhəmiyyət qazanmışdır [1, s.273]. Tagi Bəhrami də (İran tarixçisi) yazır ki, Midiya süvarisinin qalib gəlməsini onların çoxlu atları olmaları ilə izah etmək olar [1, s.274].

Həm Alban, həm də ərəb tarixşünaslığında göstərilir ki, Azərbaycan ərazisində ata və atçılığa böyük maraq olmuşdur. Alban carı Cavanşirin (664-cü il) Xəzərlərin apardığı 7 min baş atı sülh yolu ilə geri alması da mənbələrdə qeyd olunur [1, s. 274].

Mahmud Kaşğarının “Divan”ında atın bir adı da “yund” olaraq verilir. Yund bütün at növlərini ümumi halda ifadə etmişdir. Qədim türklər həm də on iki heyvanlı təqvimdə illərdən birini “yund ili” (at ili) adlandırmışlar. Oğuzların da bir boyuna alayuntlu deyilmişdir [5, s. 311].

At və türklər başlanğıcdan bir-birini tamamlayan iki varlıqdır. Yeyəcəyi, geyəcəyi və bütün varlığı atla bağlı olan türklər at belində keçən bir həyat, baş döndərən bir sürət, yaylaqdan qışlağa, qışlaqdan yaylağa sürüb getmək onların adi həyat tərzidir [5, s.4]. İslamdan öncə də türklərin müqəddəs saydıqları heyvanların sırasında başda at gəlirdi.

Mənbələrdə göstərilir ki, 1843-cü ildə Azərbaycanın altı qəzasında 8207 baş at olmuşdur. 1858-ci ildə onların sayı 114086-ya çatmışdır. XIX əsrin ortalarında Qarabağda Mehdiqulu xanın və Cəfərqulu xanın onlarla at zavodu olmuşdur. Qafqazda ən məşhur olan Qarabağ atlarının şöhrəti Avropaya yayılmışdır. Xan, Meymun, Səlbinaz, Toxmaq, Əlyetməz Bayram adlı atlar sərgilərdə qızıl və gümüş medallarla təltif olunmuşlar [1, s.278]. Bununla belə, Qazağın Dilboz, Hacadil, Şirvan və Quba yorğaları da məşhurdur. Azərbaycan atları ərnağan kimi görkəmli adamlara hədiyyə verilmişdir [1, s.261].

Qədim türklərin atları ilə dəfn olunması, ağ-boz atlardan qurban kəsib, and içərək birgə mübarizə aparmaqları da “Manas”da geniş təsvir edilir:

– Təpədə böyük bir xəndək qazıb öldürülən igidləri atları və silah-sursatları ilə birlikdə torpağa gömdülər. Qazax, qırqız, noqay, qırpaq türk, arqun, mancu və kalmık başçıları topladılar. Cakibin (qırğız qəhrəmanı) qəmər bozlarından (atlarından) ağ boz qısrığı gətirib qurban kəsdilər, sonra “yaşayası olsaq, bir təpədə yaşayaq, öləsi olsaq, bir çıxura gömülək” deyərək and içdilər [11, s.45].

Türklərin iqtisadi və mədəni varlıqlarını, həyatlarının davamını saxlayan atı ilahi bir gücün özlərinə ərnağanı olaraq qəbul edirdilər. Onlar yer, su, göy, ağac və dağlara kəsilən qurbanları da atlardan seçirdilər. Göytürklərin, eləcə də müasir yakutların yuğ törənləri at kultu çevrəsində gerçəkləşdirilmişdir.

Türk mifologiyasında əfsanəvi atlar haqqında çox yazılır: onlar həm suda üzür, həm də göydə uçurlar. Ən qiymətli cins atlar dəniz aygırı ilə cütləşmiş qısrqlardan doğulan atlar sayılırlar. Türk xalqlarının folklorunda ağ rəngli at uğurlu sayılır. Uzun quyruqlu atlar isə qiymətli hesab olunurlar. Təsadüfi deməyiblər ki, “atı quyruqlu olanın sözü buyruqlu olar” [15, s.19-20].

Türklərdə bir ənənə olaraq atlarına forma və rənglərinə görə fərqləndirici adların verilməsi də əski ənənələrlə bağlı olmuşdur. Məsələn: ağ dərisi üzərində qara və ya göy xal olan ata **Qır at**, tutqun narıncı rəngli olan ata **Al at**, qırmızıya yaxın, kəstanə rəngində olan ata **Doru at**, sarı rəngdə

olan **Yağız** at, sarı və qırmızımtraq rəngli ata **Kula** at demişlər. Bununla belə, onların da rəng çalarlıqları vardır. Dəmiri qır, Göy qır, Qızılı qır, Sütü qır, Açıq doru, Narıncı doru, Xurmayı doru, Göy al, Altun al və s. [2, s.25,26].

Göytürk abidələrində Ağ yağız, Beyaz cur, İşbara doru, Öğsüz, Kedimlig doru, Başqu boz, Alp salçı; “Manas”da, Ak budun, Ak kula, Ac budun at adlarına rast gəlinir [2, s.29]. Anadolu aşığı Tortumlu Aşiq Mustafanın yaradıcılığında bunun gözəl örnəyini görə bilirik:

*Duman qır, Çilli qır dayanır yola,
Süd qır ruzgar kimi qaçar dördnala.
Pullu (qırmızı) qır oynaqdır sərt basar nala,
Meydanında duman olur, toz olur [2, s.42].*

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında da Qazan xanın “Qonur”, Bəkilin “Yelisi qara Qazlıq atı”, Qara Günənin “Göy bədəvi”, Dondarın “Təpə qaşqa”, Beyrəyin “Dəniz kulunu”, Bayandır xanın “Keçibaşlı Keçər ayğır”, “Toğlubaşlı Doru ayğır” adlı atları xatırlanır. Bununla belə, fərdi keyfiyyətə malik müxtəlif at növlərinin də adı dastanın boylarında xatırlanır. Məsələn: Ağ-boz, Şahbaz, Ərəbi, Türkman, Yelisi qara, Qazlıq, Bədöv, Qaraqoç və s. [9, s.68]

İslam dininin yayıldığı zamanlarda, müxtəlif rəvayət və hədislərdə də adları müqəddəs sayılan atların adları-zoonimlər vardır. Bəzi rəvayətlərə görə, Məhəmməd peyğəmbərin (ə.s.) 23 atı olmuş, hər birinə ayrı ad vermişdir. Ən məşhur olanı Büraq adlı atdır. Peyğəmbərin kürəkəni Əlinin atının adı isə Düldül. Kərbəlada şəhid olan Hüseynin atının adının Zül-Cenah olması Füzulinin “Həqiqətüs süəda” əsərində qeyd edilir.

Osmanlıların dönəmində də bu ənənə davam etmişdir. Məsələn, IV Muradın Badi səba, Saçlı doru, Arslan dorusu, Çilli doru, Ağa Alacası, Mərcan, Təyyar, Bağa Alacası, Şam Alacası, Dağlar dəlisi, Qapı ağası, Qayış oğlu, adlı atları olmuşdur. Bununla belə, fəteh Sultan Məhməd paşanın Doru atı, II Osmanın Sisli qır atı, Battal Qazinin Aşkar adlı atları haqqında da rəvayətlər vardır [2, s.30]. Hətta Lələ Şahin paşa bir çox səfərlərdə ona zəfər və uğur qazandıran əfsanəvi atının onunla birgə dəfn edilməsini vəsiyyət etmişdir. Bu ata insan qədər dəyər verilməsinə əyani bir örnəkdir.

Tarixdə türkmən atları kimi tanınan Axaltəkə atları da çox məşhurdur. Müasir dövrdə də Türkmənistanda at yetişdirmək ənənəsi qalmaqdadır. Türkmən atlarının da etnoqrafiyaya söykənən maraqlı adları vardır. Məsələn: Çalpaqlı, Kəmərli, Dünyagözəli, Səlbi, Aynur, Ayca mal, Dənizxan, Sunmaz, Qaratay, Dünya, Qüdrət, Qarayalı, Gölçinar, Batar, Qaraltı, Kıpçak, Gülparça, Akıllı, Qaragöz, Laçın, Kerkez, Düldül [7, s.32,111].

Azərbaycanlı, eləcə də digər türk xalqları dairəsində at ən qiymətli, ən dəyərli hədiyyə sayılmışdır. “Yanı qulunlu bir at verdi”, “Yəhərli-yüyenli bir at bağışladı” və s. ifadələr ona görə yaranmışdır. Bu günümüzdə də Azərbaycanda Qarabağ atları yetişdirmək ənənəsi davam etdirilir.

Orxon-Yenisey abidələrində, M.Kaşğarının “Divan”ında, “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Oğuznamə”də atla bağlı yüzlərlə atalar sözləri vardır. Bu atalar sözləri sınaqlardan çıxmış atçılıqla bağlı ifadələrdir. Bunların bir qisminə nəzər yetirmək kifayətdir:

- *Quş qanadı ilə, igid atı ilə tanınar; Kişi sözləşə -sözləşə, ilxı iyləşə-iyləşə yaxınlaşar; At türkün qanadıdır; At almamış axur düzəlt [3, s.68-81] və s.*

- *Ərin ağırın, yüngülün at bilir; At yeməyən acı otlar bitməsə yeg; Atın sevən bir ovuc əskik verər [9, s.4-5] və s.*

- *Ayğır alma, eyi dostuna düşmən olarsan; At evdən olcaq oğdül (tərifli) olmaz; At minənindir, qılınq qurşananın; At bulunar, əyər bulunmaz; At yerinə eşşək bağlama; Atı arpasıyla dalaşdırma; Yüyrək at qamçı yeməz; Ulu gözü ilə qız al, ərgən gözü ilə at və s. [12, s.1-11].*

Tarixi abidələrdə olduğu kimi, müasir türk xalqlarının folklorunda da atla bağlı olan atalar sözləri çoxdur. Məsələn:

-*At minənindir, qılınc bağlayanın; Özgə atına minən tez düşər; At minəndə vərəm olmaz; Atının tərkinə almayı, itinin tərkinə alma; Atı sahibinə tumar sevdilər; Atı atasıynan, qatırı anasıynan tanıyarlar* [4, s.30-131] və s.

- *Min atı qovanda da bir at yəhərlənir, bir atı qovanda da; Atdan düşsən də, yəhərdən düşmə; Dayçanı təriflə, ancaq ata min; At alırsan aulla məsləhətləş, arvad alırsan qohumlarla* [4, s.16-10] və s.

- *Atın adı-sanı igidin əlindədir; Pis at yiyəsini qocaldar, pis arvad ərini; Ağillı atını təriflər, yarımçıq arvadını, axmaq da özünü; Atı bir aya sınaırlar, insanı bir ilə* [4, s.13-15] və s.

- *Atını vermək istəməyən yəhərə, tərlandı vermək istəməyən yerə baxar; At yorulanda fikrini de, igid qocalanda; Qaçğan atın təri qurumaz, ərköyünün gözyaşı; Döyüş atı döyüşdə gərəkdir, qaçğan hər gün* [4, s.21-23] və s.

- *Atdan qorxan yerə baxar, quşdan qorxan göyə; Qabil oğul ata mindirər, naqabil atdan endirər* [4, s.47.50] və s.

- *Atın var, qanadın var; Atın ayağına nal vururlar, eşşək ayağını qaldırır; Amanat, bir yaman at; Yaxşı ata bir qamçı, yaman ata min qamçı; Tox at yorulmaz; At qocalar, meydan qocalmaz; Atan varkən ad qazan, atın varkən yol* və s. [4, s.63-71].

- *At alsan yaxından al, arvad alsan uzaqdan; At almamış axır hazırla; At igidə qanaddır; Atı olmayanın ayağı yoxdur; At zəif olsa da, yağır olmasın* [8, s.97-10] və s.

- *At dışından bilinər, igid içindən; Atı Allaha tapşır, amma cilovunu özün tut; At dartmasa, araba getməz; Atın var, qanadın var* [4, s.61-70] və s.

Göründüyü kimi, ümumtürk bədii təfəkkürümüzün məhsulu olan bu atalar sözlərinin bir çoxu semantik-məzmun baxımından eynilik təşkil edir. Eyni zamanda, aparılan müqayisələr onların bir birinə yaxın olan məna çalarlıqlarını üzə çıxarır.

“Manas”da olduğu kimi, “Kitab-Dədə Qorqud”da da ağ-boz atlar xatırlanır. Düşmənlə döyüşəndə atlar da qəhrəmana kömək edir, onları tapdalayıb əzir. Ona görə də Beyrək atını özünə qardaş, dost sayır:

*At demərəm sana, qardaş derəm,
Qardaşımdan yeg!
Başıma iş gəldi, yoldaş derəm,
Yoldaşımdan yeg* [9, s.60].

“Koroğlu” dastanında da, Qırat, Dürat, Alapaça və s. atların qəhrəmanlarına çətin anda kömək etdikləri göstərilir. Atın qədir-qiyəti, daha doğrusu, qiymətsiz bir canlı olması Koroğlunun Keçəl Həməzəyə dediyi qoşmada aydın hiss olunur:

*Səksən min ilxiya, səksən min ata,
Səksən min mahaldan gələn barata,
Səksən min Kotana, səksən min cütə,
Səksən min kotanlı kala da vermə!
Say götür hamısın, səksən min yüzə
Səksən min gəlinə, səksən min qıza,
Səksən min ərgənə, dula da vermə!*

Azərbaycan folklorunda atın oğul və həyat yoldaşı qədər qiymətli bir canlı olması barədə də gözəl bir bayatı-deyim var:

*Tüfəngini yaman at,
Yaman doldur, yaman at.
İgidi mağmun edər,
Yaman oğul, yaman arvad, yaman at.*

Bu deyimin əks forması da folklorumuzda qalmaqdadır:

*Tüfəngini yaman at,
Yaman doldur, yaman at.*

İgidi qoçaq eylər,

Yaxşı oğul, yaxşı arvad, yaxşı at.

Atın yaşına görə, bəslənməsinə, minik və ya qoşqu üçün öyrədilməsinə aid də folklorumuzda bir-birindən maraqlı deyimlər var. Məsələn: *Atı birində bəslə, ikisində gözlə, üçündə min, dördündə oldu at, olmadı sat* və ya *Birində daydı, ikisində zaydı, üçündə itirər, dördüncüdə yetirər* və s.

Bütün bunlar at bəsləmə və atın miniyə öyrədilməsinin əsrlər boyu sınaqdan çıxmış şərtləridir. Atı bəsləməklə yanaşı, həm də duyğusal olduğu üçün onu sevmək də vacibdir.

Folklorumuzda atla bağlı olaraq mifik təfəkkürümüzdə söykənən inanc və sınaqlar da vardır. Məsələn: *Yuxuda at görünür muradına çatar; İl at üstə təhvil olanda bolluq olar; At olan evə cin-şeytan girməz; At satanda yüyən və noxtanı verməzlər; Əkilmiş zəmilərin kənarına at kəlləsi asarlar ki, nazar-bazardan uzaq olsun; Darvazadan at nalı asarlar ki, nəzər dəyməsin, bolluq olsun; At evə doğru bağlansa, evə bərəkət gətirər* və s.

Cənubi Qafqazda, azərbaycanlılar yaşayan ərazilərdə arxeoloji qazıntılar zamanı gildən hazırlanmış at fiqurlarının tapılması, Qobustan qayalarındakı at rəsmləri, qəbirüstü abidələrdə yəhərli-yüyənli, bərli-bəzəkli və sinəbəndli at heykəllərinin olması, xalça və kilimlərdə, əl əməyi, göz nuru olan digər toxuma və döymələrdə atın motivləşməsi, ata olan böyük ehtiram, atın müqəddəs bir varlıq kimi zoomorfik səviyyədə kultlaşmasına misal ola bilər. Bu günümüzdə də türklər yaşayan ərazilərdə, həm də Azərbaycanda çirit, çövkən və digər meydan oyunlarının, məqsədli at yarışmalarının keçirilməsi tarixi ənənəyə söykənir. Bununla belə, davul-zurna ilə çalınan “Cıdırçəngi”, “Atdandurma”, “Paşaköçdü” oyun havaları da atçılıq mədəniyyəti ilə bağlılığı olan qədim oyun havalarındandır. Lakin əski ənənəsi və etnoqrafiyamıza söykənən “Atdandurma” oyun havasının “Vagzal” adlandırılması təhrifdən başqa bir şey deyildir. Azərbaycan Respublikasında, eləcə də türklər yaşayan digər ərazilərdə at və atçılıqla bağlı olan zootoponimlər də qalmaqdadır. Məsələn: *Atağılı, Atbulaq, Atlıxan, Tuğ, Qaltaxçı, İlxiçi, İlxiyabı, İlxiçilər* və s. Bununla yanaşı, Qərbi Azərbaycanda *Atdaş, Atdaşı, Atkür, Atlıca, Atlıcalı, Atlıdərə* oykonimləri də olmuşdur. Lakin zaman-zaman ermənilər həmin yaşayış məntəqələrinin adlarını uydurma adlarla əvəz etmişlər.

Göründüyü kimi, at türkün tarixi qəhərəmanlığı, iqtisadi, mədəni və hərbi həyatında mühüm rol oynayan obrazlardan biri olduğu üçün o, mifik təfəkkürümüzdə əhəmiyyətli yer tutur. Ona görə də zaman-zaman türkün estetik düşüncəsinin daha əvvəlki qatlarına mənsub olaraq, türk xalqlarının tarixi həqiqətlərə söykənən cəngavərlik həyatı və yaşam tərzi ilə sıx bağlı olan alt kultunun yaranmasıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan etnoqrafiyası: I cild. Bakı: Şərqi-Qərb, 2007, 542 s.
2. Çinar A.A. Türklərdə at və atçılıq. Ankara: Fevral matbaası, 1993, 174 s.
3. Ağaverdi X. M. Kaşğarının “Türk dillərinin divanı” kitabında ədəbi mətnlər. Bakı: Səda, 181 s.
4. Atalar sözü, ağlın gözü (Tərtib və tərcüməsi A.Vəfalı). Bakı: Azərənəşr, 1976, 212 s.
5. Ogəl B. Türk kultürünün gelişmə çağları, İstanbul, 1988, 790 s.
6. Ogəl B. Türk mifologiyası. I cild, Bakı: MBM, 2006, 626 s.
7. Berdimühəmmədov Q. Axalteke atları. Aşqabad, 2008, 310 s.
8. Öztopçu K. Uyğur ata sözləri və deyimləri. İstanbul: Doğu Türküstan vakfi yayınları, 2000, 337 s.
9. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı: Yazıcı, 1988, 256 s.
10. Qəfəsoğlu İ. Türk milli kultürü (türkçədən uyğunlaşdırılan və gən sözün müəllifi R.Əskər). Bakı, 2017, 417 s.
11. Manas dastanı (Tərcümə edən Adil Cəmil). Bakı: Nurlan, 2000, 290 s.
12. Nazarbəyev N. Qazaxıstan bütün türk xalqlarının ata yurdudur. “Türküstan” qəzeti, Bakı, 2018, № 89(551), s.8.
13. Oğuznamə. Bakı: Yazıcı. 1987, 219 s.

14. Vəliyev K. Elin yaddaşı, dilin yaddaşı. Bakı: Gənclik, 1988, 279 s.
15. Vəliyev K. Elimizdən, obamızdan. Bakı: Gənclik. 1988, 206 s.

РЕЗЮМЕ
КОНЕВОДСТВО И КУЛЬТ КОНЯ У ТЮРКСКИХ НАРОДОВ
Байрамов А.А.

Ключевые слова: кипчак, огуз, флаг, конь, иноходец, соревнование, стрела

В статье говорится о важной роли коня в жизни тюркских народов, о любви к этому животному, о развитии коневодства и др. Традиции о присвоении коню имени сходны с традициями, описанными в древних тюркских памятниках, письменностях, «Дивани» М.Кашгари, киргизском эпосе «Манас» и огузском «Китаби-Деде Коргут». В азербайджанском фольклоре культ коня представлен пословицами, поговорками, поверьями и т.д.

SUMMARY
EQUESTRIANISM AND HORSE CULT IN TURKISH NATION
Bayramov A.A.

Key words: qipchak, oghuz, flag, horse, trotter, contest, arrow

The article considers the main role of horse in Turkish nations, love to this animal, development of horse-riding and so on. However the tradition of naming horse in an ancient Turkish monument is compared in M.Kashgaris “Divani lugat-it-Turk”, Kyrgyz epic “Manas”, Oghuz epos “Kitabi–Dede Korkud”. In Azeri folklore there are proverbs about horse and horse cult.

Daхilolma tarixi:	İlkin variant	07.02.2018
	Son variant	27.03.2019